

YƏHYA ABBASOV

ŞAGİRDLƏRİN İNTELLEKTUAL İMKANLARININ ARTMASINDA FƏLSƏFƏNİN ROLU

Fəlsəfənin cəmiyyətdəki rolunu öyrənmək üçün onu digər ictimai -tarixi və mədəni-epistemoloji hadisələrin əhatəsində nəzərdən keçirmək lazımdır. Bu tələb müəyyən bir prinsip üzərində qurulur, yəni bir elmin sərhədlərini və ictimai vəzifələrini müəyyən etmək üçün onu yalnız oxşar hadisələrin paradiqmasında öyrənmək prinsipi əsas götürülür.

Bizim fikrimizcə, fəlsəfənin hər tarixi mərhələdə insan kütləsinə, onun sabit davranış qəliblərinin formalaşmasına böyük təsiri olur. Lakin bu təsirin həcmi, istiqamətini və səciyyəsinə müəyyən etmək üçün fəlsəfənin vahid ictimai-tarixi-mədəni sistemlər paradiqmasında yerini və sərhədlərini müəyyən etmək lazımdır.

İndiyə qədər bir çox tədqiqatlarda fəlsəfəni birmənalı şəkildə elmlə eyniləşdirirlər. Bu faktın sosial və siyasi kökləri var, yəni fəlsəfənin elm paradiqmasına daxil olması heç də təsadüfi deyil. Sovetlər ölkəsində belə bir sabit fikir mövcud idi ki, fəlsəfə xüsusi bir elm olaraq bütün digər elmlərdən üstündür. Bunun əsas səbəbi onda idi ki, ölkədə uzun illər boyu marksizm fəlsəfəsi hökmran ideologiya idi. Marksizm fəlsəfəsi isə varlığın ən ümumi qanunları haqqında bir universal elm statusuna malik idi (1, s.12).

İctimai fikir bununla razılaşdı, çünki bu cür paradoksal təsəvvürün sabitləşməsi çox güclü siyasi və ictimai amilə əsaslanırdı ki, bu da Sovet xalqının o dövrdə marksizmdən başqa ayrı bir fəlsəfi sistemlə tanış olmaması səbəbindən irəli gəlirdi. Digər tərəfdən bu cür təsəvvür qədim bir ənənəyə də əsaslanır. Məlum faktdır ki, qədimdə fəlsəfə deyilən elm bütün elmləri özündə cəmləşdirirdi. Yəni ədəbiyyatşünaslıqdan tutmuş tibb elminə qədər bütün elmlər fəlsəfədən çıxıblar, onun yetirmələridirlər. Həqiqətən də çox vaxt ayrı-ayrı elmlərin danılmaz tezislərini ilk dəfə filosoflar demişlər. İ.Kant isə belə fikirləşirdi ki, insana lazım olan yeganə elm fəlsəfədir (2, s.206).

Qeyd etmək lazımdır ki, XIX əsrin ortalarında pozitivizm fəlsəfəyə elm kimi münasibəti sarsıtdı, lakin XX əsrdə bu münasibət yenidən qüvvəyə mindi. Əslində bu problem sırf nəzəri təsəvvür bağışlaya bilər. Yəni bir çoxlarına belə gələ bilər ki, fəlsəfənin elm olub-olmaması yalnız nəzəri və mücərrəd səciyyə daşıyır və heç bir praktiki məsələnin həllinə kömək etmir. Bizim fikrimizcə, bu belə deyil. Çünki elm hər halda inkişafa, tərəqqiyə kömək etməyə çalışır və belə deyil. İndiki zamanda, yəni müasir həyatın zəruri problemlərini həll etməyə can atır. İndiki zamanda, elm statusu qazanmağın özü böyük praktiki əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı bir elm sahəsi nəzəri səviyyədə öz tədqiqatlarının vacibliyindən danışmaqla məhdudlaşmamalıdır. Elmin aktuallığı onun inkişafına ayrılan vəsaitin həcmi ilə müəyyən edilir. Deməli, fəlsəfənin elm olub-olmaması bilavasitə fəlsəfənin cəmiyyətdəki rolu ilə və onun vacibliyi ilə ölçülür. Meydana yeni bir sual da çıxa bilər. Məsələn, fəlsəfə

elm deyilsə bəs nədir? Elmin dəyəri və onun cəmiyyətə lazımlılıq həcmi necə ölçülməlidir?

Fəlsəfənin tezisləri empirik yoxlamaya və inkara məruz qala bilmir. Məhz buna görə müxtəlif və zidd fəlsəfi nəzəriyyələr uzun müddət mövcud ola bilər. Onlar bir-birini inkar edir, lakin bir-birinin səhv olduğunu sübut edə bilmir. Bunun isə əsas səbəbi tezislərin empirik cəhətdən yoxlanıla bilməməsidir.

Elm öz tarixi boyu müxtəlif fundamental ideyalar üzərində qurulmuşdur. Bu fundamental ideyalar və konsepsiyalar hər dövrün öz aparıcı paradigmasını yaratmışdır. Elmdə paradigmanın olması o deməkdir ki, dünyanın əsas elmi qüvvələri eyni konsepsiya ətrafında birləşir. Elmin əsas qanunları dilindən, dinindən, millətindən asılı olmayaraq bütün alimlər tərəfindən qəbul olunur. Məsələn, İ.Nyutonun - fizikada, Mendelin - genetikada, Mendeleeyevin - kimya sahəsindəki qanunları müəyyən elmi paradigmalar yaratmışdır ki, onlar hamı tərəfindən qəbul olunur. Fəlsəfədə isə bu cür hamı tərəfindən qəbul olunan paradigmalar yoxdur. Fəlsəfə tarixindən bəlli olduğu kimi fəlsəfədə daima müxtəlif və bir-birinə zidd cərəyanlar və məktəblər mövcud olmuşdur. Bunların hamısı yadda qalan ideyalar irəli sürmüş, lakin heç biri fəlsəfə tarixində paradigma yarada bilməmişdir. Keçmişdə olduğu kimi indi də mövcud olan fəlsəfi nəzəriyyələr biri digərini nəinki qəbul etmir, onunla hesablaşmır, hətta uzun illər yan-yanı yaşaya da bilərlər. Yəni heç bir fəlsəfi cərəyan digərlərinin dəstəyinə ehtiyac duymur. Fəlsəfə bəlkə əsil və həqiqi plüralizm məktəbidir.

Elmin tarixində metodlar həmişə müstəsna rol oynamışdır və indii də oynamaqdadır. Elm induktiv yolla gedərək empirik faktları ümumiləşdirmə ilə məşğul olur. Ona görə elmdə müşahidə, müxtəlif hesablamalar və eksperiment mərkəzi yer tutur. Bu gün hətta humanitar elmlər riyazi metodlardan istifadə edir. Fəlsəfənin tədqiqat sahəsi o qədər genişdir ki, onun xüsusi fəlsəfi metodları yoxdur.

Elmin tarixindən məlum olduğu kimi, hər bir tarixi mərhələdə bu və ya digər elm sahəsini eyni problemlər narahat etmişdir. Zaman-zaman bütün dünya alimlərini etnik mənsubiyyətindən, dinindən və millətindən asılı olmayaraq eyni problemlər düşündürmüşdür. Deməli, problemlər alimlər qarşısında yox, elm qarşısında durmuş və elmin bu cür obyektivliyi bütün bəşəriyyəti birləşdirmişdir.

Fəlsəfə tarixindən gördüyümüz kimi, onun hər bir ayrıca cərəyanı öz problemlərini yaradır. Məhz ona görə də hər bir cərəyan müstəqil fəlsəfə adını qazanır. Məsələn, marksizm-leninizm fəlsəfəsi, pozitivizm fəlsəfəsi, Hegel fəlsəfəsi, rus dini fəlsəfəsi və s. Bunların hər biri dünya mədəniyyəti tarixində ayrıca və müstəsna yer tutur və hər birinin öz maraq dairəsi, öz dili, öz metodları, nəhayət, öz problemləri vardır. Rus dini filosoflarının problemləri bir sistem şəklində pozitivizm üçün heç bir problem təşkil etmir. Pozitivizmin yaratdığı problemlər isə ekzistensialistlər üçün heç bir marağı olmayan məzmunuz məsələlərdir. Hər bir fəlsəfə sahəsi öz problemlərini həll edir, yəni fəlsəfədə həll olunmamış problem yoxdur.

Nəhayət, hər bir fəlsəfənin özünəməxsus dili olduğundan və çox vaxt bu dili tam şəkildə başa düşmək üçün bir neçə il bu fəlsəfəni təqdim edən əsərlərlə tanış olmaq lazım gəlir. Ona görə də fəlsəfi lüğətlərdə müəyyən bir konseptin izahı onun siqnikatının sərhədlərini göstərməklə məhdudlaşmır, burada mütləq müxtəlif filosofların həmin bu konseptin dərkində mövcud olan özünəməxsusluqları haqqında söhbət getməlidir. Yəni digər elmlərdə öyrənilən fakt və onun adı alimin mövqeyindən asılı şəkildə dəyişmir. Fizikanın, kimyanın və digər elmlərin faktları və onların ətrafında yaranan konseptlər dəyişmir. Fəlsəfədə isə konseptin məzmunu çox vaxt filosofun ümumi konsepsiyasından asılı olur.

Bütün göstərilən amillər fəlsəfənin xüsusi elm olmadığını sübut edir. Eyni zamanda nəzərdən keçirilən bu amillər fəlsəfənin xüsusi dünyagörüşü olduğunu da göstərir. Fikrimizcə, məhz bu amil fəlsəfənin cəmiyyətdə güclü katalizator olduğunu müəyyən edir. Eyni zamanda fəlsəfə tamamilə azad və demokratik dünyagörüşü olduğuna görə çox çevik sosial məzmunu malikdir. Məsələn, din də müəyyən dünyagörüşü olaraq kateqorik və imperativ şəkildə daşıyır. Heç bir dini sistem mübahisə və yaxud fikir mübadiləsinə yer ayırmır. Dini qanunlar mütləqdir və onların yerinə yetirilməsi özü bir qanundur.

Fəlsəfə öz təbiətinə və dərin səciyyəsinə görə əslində mübahisəyə dəvətdir. Fəlsəfə hər bir qanunu şübhə altına qoyur və «nə üçün belədir?» sualını qanun səciyyəsinə qaldırır.

Fəlsəfənin göstərilən xüsusiyyəti hər bir keçid dövründə onu mütləq yüksəkliyə qaldırır. Yəni fəlsəfi fikir insan cəmiyyətini bütövlükdə səciyyələndirir. Hamı əsas fəlsəfi sualları özünə verir və fəlsəfi hazırlığından asılı olmayaraq müstəqil cavab tapmaq istəyir. Əslində fəlsəfə həyatın ən mühüm yaşayış tərzinə çevrilir.

Fəlsəfi düşüncə təhsil sisteminin məqsədi ola bilməz, çünki keçid dövrü onu intellektual inkişafın əsas qüvvəsinə çevirir. Oxuyan və fikirləşən kütlə bir dünyanın ölümünü və digər dünyanın yaranmasını dərk etməkdən yayına bilməz. Deməli, fiziki inkişaf intellektual inkişafı üst-üstə düşür və tarixin keçid dövründə həyatın özü əsas sualların həllindən asılı olmağı haqqında bir illüziya yaranır ki, onun yaşaması bir virtual həqiqət kimi məhz yeniyetmə psixologiyasında özünə yer tapır və sabitləşir.

Fikrimizcə, fəlsəfə müasir təhsil sisteminə şagirdlərin intellektual qabiliyyətlərinin formalaşmasında mərkəzi yer tutmalıdır. Fəlsəfənin bu statusu onun bir xüsusiyyəti ilə - hər şeyi, hər bir həqiqəti şübhə altına qoymaq meyli ilə şərtlənməlidir.

Bir amili də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Müasir Azərbaycana bu gün dünyanın hər yerindən müəllimlər gəlir, hamı bizə yaşamağı öyrətməyə çalışır. Ölkənin keçid dövrü yaşaması bir çoxlarında bizim heç mədəniyyət tariximizin olmadığı, dünyada hər şeydən bixəbər insanlar kimi fikirlər yaradır.

Fəlsəfi düşüncə müasir məktəbə imkan verir ki, yalnız öz həyatına və keçmişinə şübhə ilə yanaşmaqla məhdudlaşmasın, eyni zamanda xaricdən

gələn yeni dünyagörüşlərinə şübhə və istehza ilə yanaşsın, tənqidi münasibət bildirmənin məntiqi şagirdlər tərəfindən dərk olunsun.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Диалектический материализм. М., 1987.
2. Кант И. Сочинения в 6 томах. Том 2. М., 1964.
3. Кун Т. Структура научных революций. М., 1975.

РЕЗЮМЕ

Яхья Аббасов

Роль философии в развитии интеллектуальных возможностей учащихся

В статье говорится о роли философии в развитии интеллектуальных возможностей учащихся средней школы. Философия сопоставляется с наукой по основным параметрам, характерным для научного познания. Обосновывается мысль о том, что философия является не наукой, а особым мировоззрением. Утверждается мысль о том, что природа философии выдвигает ее на передний план в современной общеобразовательной системе. Специфика философской мысли, состоящая в необходимости сомневаться во всем, все подвергать рациональному осмыслению, не признавать авторитетов, делает ее совершенно необходимым качеством, отличающим человека информационной эпохи. Учащиеся должны научиться подвергать сомнению не только свое прошлое, но и те модные мировоззренческие системы, которые сегодня нам навязываются.

SUMMARY

Yahya Abbasov

The role of philosophy in development of the pupils intellectual capabilities

The article deals with the role of philosophy in development of pupils' intellectual capabilities. Philosophy is compared with science by main parameters typical of scientific cognition. The idea that philosophy is not science but a special outlook is grounded. Also it is claimed that the nature of philosophy brings it to foreground of modern system of general education. Specific character of philosophical thought consisting of necessity to doubt everything, to expose everything to rational comprehension, non-acceptance of authorities makes it necessary quality distinguishing the person of informational era. The pupils should learn to call in question not only their past but also those fashioned world outlook systems that are today imposed on us.